

ВАСПИТНИ СТАВОВИ РОДИТЕЉА КАО ПРЕДИКТОРИ ИНТЕРНАЛИЗОВАНИХ И ЕКСТЕРНАЛИЗОВАНИХ ПРОБЛЕМА АДОЛЕСЦЕНАТА*

*Миљана Спасић-Шнеле***

студент докторских академских студија
Филозофски факултет, Универзитет у Нишу, Србија

Весна Анђелковић

Филозофски факултет, Универзитет у Нишу, Србија

Апстракт. Адолесценција представља период посебног ризика за појаву тешкоћа у психосоцијалном прилагођавању. У овом истраживању испитана је предиктивна моћ васпитних ставова мајке и оца у односу на ниво интернализованих (прецизније анксиозности као црте) и екстернализованих проблема на узорку адолесцената (212), узраста од 12 до 18 година. За прикупљање података примењени су следећи инструменти: Скала васпитних ставова, Упитник снага и тешкоћа (SDQ) и Спилбергов инвентар анксиозности (STAI-Y). Добијени резултати истраживања указују да емоционално хладни васпитни став оца и ограничавајући васпитни став оба родитеља представљају значајне предикторе нивоа опште анксиозности. Када је реч о екстренализацији, као једини значајан предиктор показао се хладни васпитни став оца. Резултати могу допринети бољем разумевању адаптивних капацитета детета и породице у превазилажењу кризних фаза у развоју деце и младих.

Кључне речи: васпитни став родитеља (топли, хладни, ограничавајући, попустљиви), интренализација, општа анксиозност, екстернализација, адолесценци.

ТЕОРИЈСКА РАЗМАТРАЊА

Период адолесценције развојне теорије идентификују као круцијални период психолошких и биолошких промена, други по значају с обзиром на

* *Напомена.* Рад је настао у склопу пројекта *Индикатори и модели усклађивања породичних и пословних улога* (бр. 179002) чију реализацију финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

** E-mail: miljanaspasic@ymail.com

брзину и обим развоја, након периода раног детињства (Viner *et al.*, 2012). Током адолесценције дешава се процес транзиције од зависног детета у младу одраслу особу, која сваким даном постиже све већи степен аутономног функционисања. Односи са родитељима више нису претежно једносмерни, асиметрични, већ су сада равноправнији и темеље се на узајамној зависности (Raboteg–Šarić, Sakoman i Brajša-Žganec, 2002), а вршњачке везе добијају све већу важност (Mohorić, Takšić i Sekuljica, 2016).

Због интензивних промена у телесном, когнитивном, емоционалном и социјалном аспекту функционисања, период адолесценције истиче се као време посебног ризика за појаву тешкоћа у психосоцијалној прилагођености (Масука, 2016). Премда много младих пролази кроз период адолесценције без много „бура и олуја”, неки се ипак сусрећу са значајним проблемима који могу неповољно утицати на њихов даљи психосоцијални развој. Проблеми у психосоцијалној прилагођености адолесцената могу бити интернализованог и екстернализованог типа. Један број младих суочавајући се са изазовима адолесценције, интернализује своје проблеме који се испољавају кроз анксиозност, депресивност, усамљеност, суицидалне мисли. Подаци говоре да су анксиозни поремећаји, као један од идикатора интернализованих проблема, међу најчешћим облицима психопатологије у детињству и адолесценцији (Muris, 2006). У једном од најшире прихваћених приступа, анксиозност се сагледава као црта и као стање (Spielberger, Gorsuch & Lushene, 1983). У првом случају реч је о општој анксиозности (како се особа генерално осећа), а у другом о ситуационој анксиозности (како се особа осећа баш сада, у овом тренутку). Порекло анксиозности као црте углавном се везује за усвојене ставове и стратегије, а не толико за саму ситуацију у којој се особа налази (Pacheco–Ungueti, Acosta, Callejas & Lupiáñez, 2010). У појединим досадашњим истраживањима у чијем је фокусу била анксиозност адолесцената у контексту родитељства (Wolfradt, Hempel & Miles, 2003), пажња аутора била је усмерена на анксиозност као црту.

Неки адолесценти сложено проблематику одрастања испољавају екстернализујући своје тешкоће и проблеме. Љутња, фрустрација, непријатељство, агресија или неки од видова делинквенције, присутни појединачно или удружено, уобичајено се у литератури наводе као индикатори екстернализације проблема (Масука, 2016). За разлику од екстернализације код које реакције младих најчешће стварају проблеме другима и неретко доводе до сукоба са родитељима, школом и законом, код интернализованих проблема адолесцент првенствено има проблема са самим собом, те такве проблеме околина теже уочава.

Мада међу многим ауторима (Seeds, Harkness & Quality, 2010; Viner *et al.*, 2012; Zuković, Ninković i Krstić, 2015) постоји сагласност да се током периода адолесценције примарни утицај породице смањује, несумњиво је да породични фактори и даље имају заштитну улогу у очувању менталног здравља адолесцената. Опште прихваћено становиште је и да су породице у којима се подстиче независност и индивидуалност адолесцената и у којима су односи између чланова породице и даље блиски

најоптималније окружење за развој деце и младих. Један од кориснијих приступа у проучавању односа између родитеља и деце јесте модел родитељских васпитних ставова који говори о две кључне димензије родитељства (Baumrind, 1971, према: Raboteg-Šarić i sar., 2002). Прва је емоционална топлина и родитељско разумевање, а друга димензија односи се на родитељски надзор и родитељске захтеве.

Крајеве афективне димензије чине топао и хладан васпитни став, док су супротни крајеви димензије контроле попустљив и ограничавајући васпитни став (Kodžopeljić, 2010). Афективна димензија показује емоционални однос родитеља према детету. Она се односи на степен у коме родитељ отворено испољава позитивне и негативне емоције према детету и његовим поступцима, на количину подршке и љубави коју пружа насупрот одбацивању, емоционалној дистанци и непријатељству. Емоционално топли и подржавајући родитељи разумеју дете, показују му да га прихватају и своја очекивања јасно аргументују, доприносећи осећају пријатности у присуству родитеља (Klarin i Đerđa, 2014). Ова димензија укључује и свесност детета да је прихваћено као особа. Емоционално хладни родитељи у односу с дететом најчешће не показују љубав и прихватање, већ љутњу, а неретко имају и претерано висока очекивања од деце. Деца која однос са родитељима перципирају као емоционално хладан и неподдржавајући у већој мери испољавају агресију и непријатељство према другима, имају нижи ниво самопоштовања и осећај некомпетентности (Onyskiw & Hayduk, 2003), осећај одбачености и неадекватности (Klarin i Đerđa, 2014). Димензија контроле односи се на допуштену слободу детета, постављена правила понашања и ограничења, као и на врсту и интензитет поткрепљења и казни који се у васпитању спроводи (Kodžopeljić, 2010). Мањи степен дозвољене физичке и психичке слободе детета, праћен постављањем великог броја правила којима се стриктно регулише његово понашање, карактеристичан је за пол димензије контроле означен као ограничавајуће васпитање. На другом крају ове димензије је попустљиво васпитање које се одликује мањим степеном контроле дететовог понашања, те флексибилније и/или слабо дефинисаним правилима. Сматра се да у контексту високог нивоа родитељске контроле доживљај самосталног овладавања и сопствене контроле код деце опада, подстичући доживљај беспомоћности, анксиозност и депресију (Dwairy & Achoui, 2010).

Афективна димензија и димензија контроле повезане су са прилагођеношћу деце и адолесцената (Aunola & Nurmi, 2005). Показало се да родитељи који су перципирани као емоционално топли и прихватајући подижу децу која су емотивно стабилнија, екстравертнија, друштвенија и саосећајнија (Aluja, del Barrio & Garcia, 2005), са развијеним доживљајем сопствене вредности и социјалне ефикасности (Rubin *et al.*, 2004) и да је код њих у мањој мери присутна екстернализација проблема (Dodge, Pettit & Bates, 1994). Митић (Mitić, 2011) извештава о томе да је емоционално дистанцирано хладно васпитање оба родитеља, а пре

свега мајке, повезано са развојем неповерња, осећањем усамљености и повлачењем, непријатељским расположењем према свом социјалном окружењу, склоношћу конфликтима и доживљајем нестабилности. Слични резултати добијени су и у другим истраживањима (Fauber, Forehand, Thomas & Wierson, 1990; Muris, Meesters & van den Berg, 2003; Wasserman, Miller, Pinner & Jaramillo, 1996). Према резултатима истраживања, ниска родитељска топлина и родитељско одбацивање повезано је са високим нивоом екстернализованих и интернализованих симптома код адолесцената. Поред тога, указано је да недостатак емоционалне топлине и позитивног анагажовања мајке предвиђа проблеме у понашању деце, независно од негативних дисциплинских поступака и строгог кажњавања (Wasserman et al., 1996). Такође, наводи се да емотивна хладноћа на афективној димензији, без обзира на то да ли је у комбинацији са претераном строгошћу или попустљивошћу родитеља –представља ризичан фактор за развој поремећаја понашања (Frick et al., 1992).

Имајући у виду да је адолесценција период посебног ризика за појаву проблема у психосоцијалном прилагођавању, као и резултате досадашњих истраживања, основни проблем од кога полазимо у овом истраживању јесте испитивање предикције интернализованих (односно анксиозности) и екстернализованих проблема адолесцената на основу васпитних ставова мајке и оца. Позивајући се на резултате неких досадашњих истраживања (Dwairy & Achoui, 2010; Fauber et al., 1990; Mitić, 2011; Muris et al., 2003; Wasserman et al., 1993), можемо очекивати да ће се хладни и ограничавајући васпитни ставови родитеља показати као значајни предиктори интернализованих и екстернализованих проблема адолесцената. Поред тога, очекујемо да ће се јавити полне и узрасне разлике у погледу интернализованих проблема, с обзиром на то да резултати истраживања указују да на преласку из детињства у адолесценцију и током адолесценције долази до повећања интернализованих проблема, али и на полне разлике у периоду адолесценције у корист девојака (Achenbach et al., 2008; Bongers, Koot, Ende & Verhulst, 2003; Klarin i Đerđa, 2014; Macuka i Jurkin, 2014). Када је реч о екстернализованим проблемима, поједина истраживања показала су да су она заступљенија код младића (Costello, Mustillo, Erkanli, Keeler & Angold, 2003), док у неким другим истраживањима нису утврђене разлике међу половима (Klarin i Đerđa, 2014). Додатно, позивајући се на податак о релативној стабилности екстернализованих проблема (Macuka, 2016), не очекујемо разлике у екстернализованим проблема код адолесцената с обзиром на узраст.

МЕТОД

Узорак. У истраживању су учествовали ученици 7. и 8. разреда основне школе (N=96, 54,2% мушког пола) и другог разреда гимназије (N=116, 37,1% мушког пола). Узорак чини 212 испитаника (95 испитаника је

мушког пола, а 117 женског). Просечна старост испитаника у узорку је 14,8 година ($SD=1,34$).

Инструменти истраживања. Скала васпитних ставова (скала ВС) (Kodžoreljić, 2010) намењена је мерењу васпитних ставова родитеља перципираних од стране деце. Полази се од претпоставке да је за утврђивање ефеката васпитања често важније како дете доживљава своје интеракције са родитељима од тога каквим је родитељ види. Испитаник даје посебне процене васпитних поступака мајке и васпитних поступака оца. Скалу чине четири супскале: топао, хладан, попустљив и ограничавајући васпитни став. Скалу ВС чине 44 питања, а испитаник даје одговор на петостепеној скали Ликертовог типа (1=уопште се не слажем; 5=потпуно се слажем). Поузданост изражена Кронбаховим α коефицијентом за субдимензије креће се у опсегу од 0,70 до 0,86.

Спилбергов инвентар анксиозности (STAI-Y) примњен је у циљу операционалног дефинисања анксиозности (Spielberger *et al.*, 1983). Према овом моделу, анксиозност се процењује као црта и као стање. Упитник STAI-Y чине 40 питања (20 питања односи се на процену анксиозности као црте, а 20 на процену анксиозности као стања). Испитаник даје одговор на четворостепеној скали Ликертовог типа (1=нимало; 4=веома). У складу са теоријским разматрањима у овом истраживању користимо само скалу општа анксиозност (анксиозност као црта), чија поузданост на овом узорку износи $\alpha=0,89$.

Упитник снага и тешкоћа, верзија упитника за узраст од 11 до 17 година (*Strengths and Difficulties Questionnaire – SDQ*, Goodman, Meltzer & Bailey, 1998), примењен је у циљу операционалног дефинисања екстремализације комбиновањем, односно сабирањем супскала Хиперактивност и Проблеми у понашању (Hecker, Hermenau, Isele & Elbert, 2014), а свака од супскала састоји се од пет питања на које испитаник даје одговор на тростепеној скали Ликертовог типа (0=нетачно; 2=потпуно тачно). Поузданост изражена Кронбаховим α коефицијентом износи 0,65.

Поступак. Истраживање је спроведено у просторијама школа; у основној школи током разредне наставе, а у гимназији током часа психологије. Пре спровођења истраживања добијена је сагласност од стране родитеља, директора и стручних сарадника школа. Током задавања упитника није било већих проблема. Истраживање је у просеку трајало један школски час, с тим што је ученицима основне школе требало више времена за попуњавање упитника. Такође, ученици основне школе захтевали су додатна објашњења за следеће термине: *присно, интимно, осећам се неадекватно, осећам се комотно и осећам се промашено*. Након пружања додатног објашњења попунили су одговарајуће ставке. Истраживање је одобрено од стране Етичке комисије Департмана за психологију Филозофског факултета Универзитета у Нишу.

Табела 1: Приказ дескриптивних података и повезаности између измерених варијабли

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	АС	СД
1. Општа анксиозност	/									5,8	3,09
2. Екстернализација	,39**	/								39,7	10,3
3. Топли ВС мајке	-,1	-,21**	/							46,9	6,25
4. Топли ВС оца	-,22*	-,23**	-,52**	/						44,31	8,7
5. Хладни ВС мајке	,23**	,26**	-,63**	-,37**	/					20,18	6,9
6. Хладни ВС оца	,32**	,33**	-,34**	-,73**	,62**	/				21,75	8,9
7. Попустљив ВС мајке	-,02	-,15*	,60**	,30**	-,42**	-,17*	/			40,71	6,87
8. Попустљив ВС оца	-,15*	-,15*	,39**	,69**	-,26**	-,50**	,63**	/		39,71	7,9
9. Ограничавајући ВС мајке	,22**	,13*	-,28*	-,19**	,54**	,32**	-,37**	-,26**	/	26,4	7,56
10. Ограничавајући ВС оца	,24**	,10	-,17*	-,26**	,43**	,45**	-,23**	-,34**	,76**	24,74	7,6

ВС – васпитни став; ** $p < ,001$; * $p < ,05$

¹ Ова скраћеница биће коришћена у наредним табелама и даљем тексту.

РЕЗУЛТАТИ

У Табели 1 представљени су дескриптивни показатељи (аритметичка средина и стандардна девијација) и корелације између измерених варијабли. Уочавамо да су нешто више корелације добијене између хладног васпитног става оца и опште анксиозности, односно екстернализације. Када је реч о међусобној повезаности васпитних ставова родитеља, уочавамо да су више корелације добијене између топлог и хладног васпитног става оца, топлог и попустљивог васпитног става оца и ограничавајућег васпитног става оца и мајке.

На основу Табеле 2 видимо да особе женског пола остварују више скорове на варијабли општа анксиозност, од особа мушког пола. Такође, може се видети да средњошколци остварују статистички значајно више скорове на варијабли општа анксиозност у односу на ученике основне школе. Разлике у екстернализованим проблемима у односу на пол и узраст нису значајне.

Табела 2: Разлике у општој анксиозности и екстернализацији с обзиром на пол испитаника и узраст

		пол			узраст			
	Пол	Т тест	АС(СД)	р	Узраст	Т тест	АС(СД)	р
Општа анксиозност	Мушки пол		37,8(9,68)		ОШ		38,08(9,48)	
	Женски пол	-2,52	41,35(10,58)	,01	СС	-2,17	41,15(10,8)	,03
Екстернализација	Мушки пол		5,73(3,17)		ОШ		5,79(3,28)	
	Женски пол	-,13	5,79(3,04)	,89	СС	,09	5,75(2,94)	,92

Будући да су добијене разлике само у односу на ниво опште анксиозности, даља анализа у вези са варијаблом општа анксиозност биће рађена одвојено по групама, док ће анализа у вези с екстернализацијом бити рађена на целом узорку.

Табела 3: Приказ повезаности између опште анксиозности и васпитних ставова мајке и оца на подузорцима младића, девојака, ученика основне школе и средњошколаца

	Васпитни ставови родитеља							
	1	2	3	4	5	6	7	8
Младићи	-,20*	-,24*	,27**	,28**	-,17	-,25*	,30**	,31**
Девојке	-,09	-,20*	,26**	,37**	,04	-,09	,16	,19*
Основношколци	-,20*	-,13	,36**	,32**	-,10	,00	,41**	,36**
Средњошколци	-,04	-,26**	,17	,33**	-,03	-,3**	,12	,18

Напомена. 1 – топли ВС мајке, 2 – топли ВС оца, 3 – хладни ВС мајке, 4 – хладни ВС оца, 5 – попустљив ВС мајке, 6 – попустљив ВС оца, 7 – ограничавајући ВС мајке, 8 – ограничавајући ВС оца; ** $p < ,001$; * $p < ,05$

На основу Табеле 3 уочавамо да, иако су све корелације ниске, на подузорку мушког пола корелација опште анксиозности је нешто виша са ограничавајућим ВС оба родитеља, док на подузорку женског пола са хладним ВС оца. На подузорку ученика основне школе уочавамо да је корелација опште анксиозности нешто виша са хладним ВС мајке и ограничавајућим ВС мајке и оца, док на подузорку средњошколаца са хладним ВС оца.

У даљој анализи резултата као предиктори биће укључени само васпитни ставови родитеља који остварују значајну корелацију са одговарајућим критеријумима, односно општом анксиозношћу и екстернализацијом проблема на датим подузорцима.

Вишеструка регресиона анализа

Како су резултати вишеструке регресионе анализе показали да се из скупа предиктора ниједан не издваја као значајан у односу на ниво опште анксиозности на подузорку младића, даљим увидом у податке утврђено је да постоје високе корелације између појединих предиктора. С обзиром на то да се као једно од решења у литератури препоручује спајање високо корелираних варијабли у једну заједничку променљиву (Milas, 2009; Pallant, 2009), топао и хладан ВС оца ($r = -,71$; $p < ,01$) спојени су у варијаблу афективна димензија оца, топао и хладан ВС мајке ($r = -,64$; $p < ,01$) у афективну димензију мајке, а ограничавајући ВС оца и мајке

($r=,77$; $p<,01$) у ограничавајући ВС родитеља. У спроведеном истраживању афективна димензија конципирана је тако да виши скор означава израженију хладноћу у васпитању.

Модел у коме су васпитни ставови родитеља предиктори опште анксиозности младића је статистички значајан ($R=,37$; $R^2=,14$; $F(4, 90)=3,58$; $p=,00$) и објашњава 14% варијансе опште анксиозности. Из модела предикторских варијабли издваја се једино ограничавајући ВС родитеља као значајан у предвиђању опште анксиозности младића, а смер доприноса је позитиван (Табела 4).

Табела 4: Васпитни ставови мајке и оца као предиктори опште анксиозности (подузорок младића)

Општа анксиозност (подузорок младића)		
Предиктори	β	p
Афективна димензија мајке	-,00	,99
Афективна димензија оца	,05	,74
Ограничавајуће васпитање родитеља	,26	,02
Попустљиво васпитање оца	-,19	,08

Модел у коме су васпитни ставови родитеља предиктори опште анксиозности девојака је статистички значајан ($R =,39$; $R^2 =,15$; $F(4, 111)=5,04$; $p=,00$) и објашњава 15% варијансе опште анксиозности. Из модела предикторских варијабли издваја се једино хладни ВС оца као значајан у предвиђању опште анксиозности адолесценткиња, а смер доприноса је позитиван (Табела 5).

Табела 5: Васпитни ставови мајке и оца као предиктори опште анксиозности (подузорок девојака)

Општа анксиозност (подузорок девојака)		
Предиктори	β	p
Топли ВС оца	,15	,25
Хладни ВС мајке	,00	,95
Хладни ВС оца	,48	,00
Ограничавајући ВС оца	,01	,87

С обзиром на то да се приликом анализе са свим предикторима ниједан није показао као значајан, даљим увидом у резултате утврђено је да на подузорку ученика основне школе постоји висока корелација између

ограничавајућег ВС оца и мајке ($r=,82$; $p<,01$), чијим спајањем је формирана варијабала ограничавајући ВС родитеља и између хладног ВС оца и мајке ($r=,73$; $p<,01$), на основу чијег спајања је формирана варијабала хладни ВС родитеља. Модел у коме су васпитни ставови родитеља предиктори опште анксиозности ученика основне школе статистички је значајан ($R = ,46$; $R^2 = ,20$; $F(3, 92)=8,06$; $p=,00$) и објашњава 20% варијансе опште анксиозности. Из модела предикторских варијабли издваја се једино ограничавајући ВС родитеља као значајан у предвиђању опште анксиозности ученика основне школе, а смер доприноса је позитиван (Табела 6).

Табела 6: Васпитни ставови мајке и оца као предиктори опште анксиозности (подузорак ученика основне школе)

Општа анксиозност (подузорак ОШ)		
Предиктори	β	p
Топли ВС мајке	-,06	,61
Хладни ВС родитеља	,19	,12
Ограничавајући ВС родитеља	,30	,00

Регресиони модел у коме су васпитни ставови родитеља предиктори опште анксиозности на подзоруку средњошколаца је статистички значајан ($R= ,36$; $R^2=,13$; $F(3, 111)=5,66$; $p=,00$) и објашњава 13% варијансе критеријумске варијабли. Из модела предикторских варијабли издваја се једино хладни ВС оца као значајан у предвиђању опште анксиозности средњошколаца, а смер доприноса је позитиван (Табела 7).

Табела 7: Васпитни ставови мајке и оца као предиктори опште анксиозности (подузорак средњошколаца)

Општа анксиозност (подузорак СШ)		
Предиктори	β	p
Топли ВС оца	,19	,29
Хладни ВС оца	,34	,03
Попустљив ВС оца	-,22	,12

Модел у коме су васпитни ставови родитеља предиктори екстернализације проблема је статистички значајан ($R=,37$; $R^2=,13$; $F(7, 201)=4,45$; $p=,00$) и објашњава 13% варијансе екстернализације проблема. Из модела предикторских варијабли издваја се једино хладни ВС оца као зна-

чајан у предвиђању екстернализације проблема адолесцената. Смер доприноса је позитиван (Табела 8).

Табела 8: *Васпитни ставови мајке и оца као предиктори екстернализације проблема*

Екстернализација		
Предиктори	β	p
Топли ВС мајке	-,15	,25
Топли ВС оца	,10	,50
Хладни ВС мајке	-,14	,33
Хладни ВС оца	,48	,00
Попустљив ВС мајке	-,13	,27
Попустљив ВС оца	,13	,31
Ограничавајући ВС мајке	,02	,81

ДИСКУСИЈА

Имајући у виду значај васпитних ставова родитеља за психосоцијалну адаптацију деце и адолесцената, основни проблем од кога полазимо у овом истраживању јесте испитивање предикције интернализованих (односно анксиозности) и екстернализованих проблема адолесцената на основу васпитних ставова мајке и оца.

Прегледом добијених резултата уочавамо да хладни васпитни став оца представља једини значајан предиктор опште анксиозности на подузорку девојака, док је на подузорку младића то ограничавајући васпитни став оба родитеља. Даље, показало се да је хладни васпитни став оца једини значајан предиктор опште анксиозности на подузорку средњошколаца, док је на подузорку ученика основне школе то ограничавајући васпитни став оба родитеља. Када је реч о екстернализацији, увидом у добијене резултате, може се уочити да хладни васпитни став оца представља једини значајан предиктор на целокупном узорку. Имајући на уму важност која се у теоријским и емпиријским радовима придаје улози мајке у развоју деце и адолесцената (на пример, Rohner & Veneziano, 2001), овакав резултат може се сматрати донекле неочекиваним. Улога оца у развоју деце и младих дуго је занемаривана. Како наводе Бегелс и Ферс (Bögels & Phares, 2008), томе су, између осталог, допринела и схватања да мајке више брину о деци, односно да мајке проводе више времена са децом, те се њихов утицај може сматрати значајнијим. Међутим, новија

теоријска схватања и истраживања указују да је отац посредно или непосредно присутан и значајан као родитељска фигура у свим фазама дететовог целокупног развоја (на пример, Flouri & Buchanan, 2003; Rohner & Veneziano, 2001). Бегелс и Ферс (Bögels & Phares, 2008) истичу да се удео оца у развоју деце остварује на специфичан начин, кроз игру, приврженост и блискост/укљученост, независно од утицаја мајке, али и индиректно кроз однос мајка–дете. Када је реч о нашем окружењу, мада долази до благог померања из традиционалних подела полних (родних) улога ка егалитаризму која се, између осталог, односи и на поље родитељства, још увек се отац доживљава као хладан, дистанциран и емотивно неангажован (Mihic & Petrović, 2009), са генерално ниским квалитетом директне интеракције са дететом, али ангажованог на пољу материјалног збрињавања породице (Mihic, 2012). Чини се, на основу налаза нашег истраживања, да овакав доживљај оца, пре свега као емоционално хладног, има важну улогу за психосоцијалну прилагођеност адолесцената, посебно код девојака. У разумевању добијеног налаза, између осталог, занимљиве податке пружа истраживање Вулић-Прторић (Vulić-Prtorić, 2002) које је показало да се критике и негативне поруке упућене од стране мајке лакше прихватају него када их упути отац. Чорпита, Албано и Барлоу (Chorpita, Albano & Barlow, 1996, према: Vulić-Prtorić, 2002) су утврдили да депресивна и анксиозна деца добијају више негативних порука од оца и да процењују значајнијим оно што им говоре очеви од порука које им шаљу мајке. Ово је значајан податак, тим пре, што улога оца постаје још значајнији фактор психолошке добробити у периоду адолесценције. Наиме, према извештају адолесцената, укљученост оца остварује значајнији ефекат за доживљај њиховог благостања, у односу на укљученост мајке (Flouri & Buchanan, 2003). Такође, висока укљученост и блискост оца и адолесцената смањује ниво стреса (Bögels & Phares, 2008).

Резултати овог истраживања такође указују на то да је у сагледавању односа између васпитних ставова и опште анксиозности неопходно укључити и пол, али и узраст адолесцената. Наиме, показало се да ограничавајући васпитни став оба родитеља представља значајан предиктор опште анксиозности на подузорку младића. И у истраживању Вулић-Прторић (Vulić-Prtorić, 2002) добијено је веће присуство анксиозности, а и депресивности код дечака (узраста од петог до осмог разреда), који процењују да су родитељи, између осталог, према њима груби, да често вичу без разлога или безразложно кажњавају.

С друге стране, резултати овог истраживања показују да емоционално хладни васпитни став оца представља доминантан предиктор опште анксиозности на подузорку девојака. Сличан резултат добијен је и у истраживању Флури и Бјуканан (Flouri & Buchanan, 2003) у коме се показало да очева укљученост у однос са шеснаестогодишњом децом представља заштитини фактор у стресним ситуацијама код девојака.

Додатно, у овом истраживању добијено је да је емоционално хладан ВС оца повезан и са екстернализацијом и то на целокупном узорку. То је у складу са теоријским схватањима и емпиријским показатељима да деца која однос с родитељима перципирају као емоционално хладан и неподржавајући у већој мери испољавају агресију и непријатељство, имају нижи ниво самопоштовања, а и доживљавају се као мање компетентни (Onyskiw & Hayduk, 2003).

Добијене резултате треба сагледати у светлу ограничења која прате ово истраживање. Као и у многим другим истраживањима ставова и понашања родитеља у породици подаци нису добијени директно од мајке и оца, већ од деце. Затим, у нашем истраживању испитиван је само један индикатор интернализованих проблема, тј. општа анксиозност. Мада су анксиозни поремећаји међу најчешћим облицима психопатологије у детињству и адолесценцији, било би занимљиво испитати однос осталих видова интернализованих проблема (депресивност, социјална повученост, психосоматски поремећаји) са васпитним ставовима оца и мајке. У наредним истраживањима ефекте васпитних ставова на тешкоће у адаптацији адолесцената свакако треба сагледавати и у зависности од неких других фактора, као што су особине личности и породична структура. Још један смер у разумевању динамике породичних односа сугерише и налаз овог истраживања о улози хладног васпитног става оца и ограничавајућег васпитног става родитеља у развоју опште анксиозности и екстернализације адолесцената, пре свега адолесценткиња. Такође, сматрамо да би испитивање међусобног односа васпитних ставова родитеља у контексту топлог, хладног, попустљивог и ограничавајућег васпитног става било од значаја у предикцији не само анксиозности и екстернализације, него и неких других аспеката сложене психодинамике различитих фаза адолесцентског развоја и адаптације.

Имајући на уму да присуство опште анксиозности и екстернализације проблема код младих могу представљати важан предиктор менталног здравља у будућности (Масика, 2016), надамо се да добијени резултати могу бити корисни у разумевању неких од фактора ризика који потичу из породице, а доприносе општој анксиозности и екстернализованим проблемима код адолесцената. Проблеми у психосоцијалној прилагођености деце и адолесцената одражавају се, између осталог, и на учење, школски успех, односе са другима, нарушавајући општи квалитет живота самог детета, али и породице и због тога је важно идентификовати их што раније. То се, између осталог, може остварити едукацијом родитеља и наставника у смеру препознавања раних индикатора опште анксиозности и екстернализације проблема формирањем едукативних радионица у оквиру предшколских и школских установа. С обзиром на то да емоционално хладни васпитни ставови родитеља имају удела у нивоу опште анксиозности, као и у испољавању екстернализованих проблема адолесцената, а нарочито хладни васпитни став оца и

ограничавајући васпитни став оба родитеља, потребан је континуирани едукативни рад – са децом и адолесцентима а и са родитељима – који би допринео квалитетнијем односу родитељ–дете, а нарочито релацији дете–отац.

Коришћена литература

- Achenbach, T. M., Becker, A., Dopfner, M., Heiervang, E., Roessner, V. & Steinhausen, H. C. (2008). Multicultural assessment of child and adolescent psychopathology with ASEBA and SDQ instruments: Research findings, applications, and future directions. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49(3), 251–275.
- Aluja, A., del Barrio, V. & Garcia, L. F. (2005). Relationships between adolescents' memory of parental rearing styles, social values, and socialization behavior traits. *Personality and Individual Differences*, 39, 903–912. doi:10.1016/j.paid.2005.02.028
- Aunola, K. & Nurmi, J. E. (2005). The role of parenting styles in children's problem behavior. *Child development*, 76(6), 1144–1159.
- Baumrind, D. (1971). Current patterns of parental authority. *Developmental Psychology Monograph*, 4, 1–103.
- Bögels, S., & Phares, V. (2008). Fathers' role in the etiology, prevention and treatment of child anxiety: A review and new model. *Clinical psychology review*, 28(4), 539–558.
- Bongers, I. L., Koot, H. M., Ende, J. & Verhulst, F. C. (2003). The normative development of child and adolescent problem behavior. *Journal of Abnormal Psychology*, 112(2), 179–192.
- Chorpita, B. F., Albano, A. M. & Barlow, D. H. (1996). Cognitive processing in children: Relation to anxiety and family influences. *Journal of Clinical Child Psychology*, 25(2), 170–176.
- Costello, E. J., Mustillo, S., Erkanli, A., Keeler, G. & Angold, A. (2003). Prevalence and development of psychiatric disorders in childhood and adolescence. *Archives of General Psychiatry*, 60(8), 837–844.
- Dodge, K. A., Pettit, G. S. & Bates, J. E. (1994). Socialization mediators of the relation between socioeconomic status and child conduct problems. *Child Development*, 65, 649–665.
- Dwairy, M. & Achoui, M. (2010). Parental control: A second cross-cultural research on parenting and psychological adjustment of children. *Journal of Child and Family Studies*, 19(1), 16–22.
- Fauber, R., Forehand, R., Thomas, A. M. & Wierson, M. (1990). A mediational model of the impact of marital conflict on adolescent adjustment in intact and divorced families: The role of disrupted parenting. *Child development*, 61(4), 1112–1123.
- Flouri, E. & Buchanan, A. (2003). The role of father involvement in children's later mental health. *Journal of Adolescence*, 26, 63–78.
- Frick, P. J., Lahey, B. B., Loeber, R., Stouthamer-Loeber, M. et al. (1992). Familial risk factors to oppositional defiant disorder and conduct disorder: Parental psychopathology and maternal parenting. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 60, 49–55.
- Goodman, R., Meltzer, H. & Bailey, V. (1998). The strengths and difficulties questionnaire: A pilot study on the validity of the self-report version. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 7(3), 125–130. <http://dx.doi.org/10.1007/s007870050057>
- Hecker, T., Hermenau, K., Isele, D. & Elbert, T. (2014). Corporal punishment and children's externalizing problems: A cross-sectional study of Tanzanian primary school aged children. *Child Abuse & Neglect*, 38(5), 884–892.
- Klarin, M., i Đerđa, V. (2014). Roditeljsko ponašanje i problem u ponašanju kod adolescenata. *Ljetopis socijalnog rada*, 21(2), 243–262.

- Kodžopeljić, J. (2010). Procena vaspitnih stavova (VS skala). U M. Biro, S. Smederevac i Z. Novović (ur.), *Procena psiholoških i psihopatoloških fenomena* (str. 165–176). Beograd: Centar za primenjenu psihologiju.
- Macuka, I. (2016). Emocionalni i ponašajni problem mladih adolescenata-zastupljenost i rodne razlike. *Ljetopis Socijalnog Rada/Annual of Social Work*, 23(1).
- Macuka, I. i Jurkin, M. (2014). Odnos sukoba roditelja i psihosocijalnih problema mladih adolescenata. *Ljetopis socijalnog rada*, 21(1), 65–82.
- Mihić, I. (2012). Modelovanje roditeljske uloge oca: iskustvo u porodici porekla i uključenost oca. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 44(2), 332–348.
- Mihić, I. i Petrović, J. (2009). Percepcija kvaliteta odnosa unutar porodice-iskustvo adolescenata iz Srbije. *Primenjena psihologija*, 2(4), 36–384.
- Milas, G. (2009). *Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanosima*. Jasterbarsko: Naklada Slap.
- Mitić, M. (2011). *Deca sa smetnjama u razvoju, potreba i podrška*. Beograd: Republički zavod za socijalnu zaštitu.
- Mohorić, T., Takšić, V. i Šekuljica, D. (2016). Uloga razumijevanja emocija u razvoju simptoma depresivnosti i anksioznosti u ranoj adolescenciji. *Socijalna psihijatrija*, 44(1), 0–58.
- Muris, P. (2006). The pathogenesis of childhood anxiety disorders: Considerations from a developmental psychopathology perspective. *International Journal of Behavioral Development*, 30, 5–11.
- Muris, P., Meesters, C. & van den Berg, S. (2003). Internalizing and externalizing problems as correlates of self-reported attachment style and perceived parental rearing in normal adolescents. *Journal of Child and Family Studies*, 12(2), 171–183.
- Onyskiw, J. E. & Hayduk, L. A. (2003). Processes underlying children's adjustment in families characterized by physical aggression. *Family Relations*, 50(4), 376–385.
- Pacheco-Unguetti, A. P., Acosta, A., Callejas, A. & Lupiáñez, J. (2010). Attention and anxiety different attentional functioning under state and trait anxiety. *Psychological science*, 21(2), 298–304.
- Pallant, J. (2009). *SPSS: priručnik za preživljavanje: postupni vodič kroz nalaizu podataka pomoću SPSS-a za Windows (verzija 15) (prevod 3. izdanja)*. Beograd: Mikro knjiga.
- Raboteg-Šarić, Z., Sakoman, S. i Brajša-Žganec, A. (2002). Stilovi roditeljskog odgoja, slobodno vreme i rizično ponašanja emaladih. *Društvena istraživanja*, 2–3 (58–59), 239–263.
- Rohner, R. P. & Veneziano, R. A. (2001). The importance of father love: History and contemporary evidence. *Review of general Psychology*, 5(4), 382–405.
- Rubin, K. H., Dwyer, K. M., Booth-LaForce, C., Kim, A. H., Burgess, K. B. & RoseKrasnor, L. (2004). Attachment, friendship, and psychosocial functioning in early adolescence. *The Journal of Early Adolescence*, 24, 326–356. doi:10.1177/0272431604268530
- Seeds, P. M., Harkness, K. L. & Quilty, L. C. (2010). Parental maltreatment, bullying, and adolescent depression: Evidence for the mediating role of perceived social support. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 39(5), 681–692.
- Spielberger, C. D., Gorsuch, R. L. & Lushene, R. E. (1983). *STAI manual for the STAI-TRAIT anxiety inventory*. Palo Alto, Consulting Psychologists Press.
- Viner, R. M., Ozer, E. M., Denny, S., Marmot, M., Resnick, M., Fatusi, A. & Currie, C. (2012). Adolescence and the social determinants of health. *The Lancet*, 379(9826), 1641–1652.
- Vulić-Prtorić, A. (2002). Obiteljske interakcije i psihopatološki simptomi u djece i adolescenata. *Suvremena psihologija*, 5(1), 31–51.
- Wasserman, G. A., Miller, L. S., Pinner, E. & Jaramillo, B. (1996). Parenting predictors of early conduct problems in urban, high-risk boys. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 35, 1227–1236.

- Wolfradt, U., Hempel, S. & Miles, J. N. (2003). Perceived parenting styles, depersonalisation, anxiety and coping behaviour in adolescents. *Personality and Individual Differences*, 34(3), 521–532.
- Zuković, S., Ninković, S., & Krstić, K. (2015). Parental rearing practices from the perspective of adolescents. *Psihološka istraživanja*, 18(2), 125–143.

Примљено 14.3.2017; прихваћено за штампу 30.11.2017.

PARENTAL REARING STYLES AS THE PREDICTORS OF INTERNALISED
AND EXTERNALISED PROBLEMS OF ADOLESCENTS

Miljana Spasić-Šnele

PhD students, Faculty of Philosophy, University of Niš, Serbia

Vesna Anđelković

Faculty of Philosophy, University of Niš, Serbia

Abstract

Adolescence is a period that bears a particular risk for the occurrence of difficulties in psychosocial adaptation. This research was aimed at investigating the predictive power of father's and mother's rearing styles for the level of internalised (more specifically, anxiety as a trait) and externalised problems on the sample of adolescents (212), aged 12 to 18. The following instruments were used in data collection: the Parental Rearing Style Scale, the Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ) and the State-Trait Anxiety Inventory (STAI-Y). The obtained results indicate that an emotionally cold father's style of rearing and the restricting style of rearing of both parents are significant predictors of the level of general anxiety. When it comes to externalisation, it is shown that cold father's style of rearing is the only significant predictor. The results may contribute to a better understanding of the adaptive capacities of a child and the family in coping with the critical phases in the development of children and youth.

Key words: parental rearing style (warm, cold, restricting, indulgent), internalisation, general anxiety, externalisation, adolescents.

ВОСПИТАТЕЛЬНЫЕ ПОЗИЦИИ РОДИТЕЛЕЙ КАК ПРЕДИКТОРЫ ИНТЕРНАЛИЗИРОВАННЫХ И ЭКСТЕРНАЛИЗИРОВАННЫХ ПРОБЛЕМ ПОДРОСТКОВ

Миљана Спасич-Шнелле

студент докторской программы, Философский факультет,
Университет в Нише, Сербия

Весна Анђелкович

Философский факультет, Университет в Нише, Сербия

Аннотация

Подростковый возраст представляет собой период ярко выраженного риска для возникновения трудностей в психосоциальном приспособлении. В предлагаемом исследовании обсуждается предиктивный потенциал воспитательных позиций матери и отца по отношению к уровню интернализированных (точнее, тревожности как черты) и экстернализированных проблем на корпусе подростков (212), возраста от 12 до 18 лет. В целях выявления данных были применены следующие инструменты: Шкала воспитательных позиций, Вопросник сил и трудностей (SDQ) и перечень показателей тревожности Спилберга (STAI-Y). Полученные результаты исследования указывают на то, что эмоционально холодная воспитательная позиция отца и лимитирующая воспитательная позиция обоих родителей представляют собой немаловажные предикторы уровня общей тревожности. Когда речь заходит об экстернализации, единственным значительным предиктором выступила холодная воспитательная позиция отца. Результаты могут способствовать углубленному пониманию адаптивных возможностей ребенка и семьи в преодолении кризисных этапов в развитии детей и подростков.

Ключевые слова: воспитательная позиция родителей (теплая, холодная, лимитирующая, попустительство), интернализация, общая тревожность, экстернализация, подростки.